

הרב אריאל בראלי

ביטול אירוע בזמן מבצע 'צוק איתן'

שאלה

האם מי שביטל אירוע בהוראת פיקוד העורף חייב לפצות את בעל האולם?

הצגת הבעיה

בעל השמחה ביטל את האירוע עקב המצב הביטחוני; מבחינה הלכתית זהו ביטול עסקה באונס. על פי דין, אין חיובי ממון במצב של אונס¹ כי ההתחייבות לשלם את דמי השכירות חלה רק על מה שבשליטתו של האדם. דבר שאינו צפוי, אין בדעתו של אדם לשלם עליו. רעיון זה מובא ב'שלחן ערוך' בהלכות תנאים.² שם נכתב שמי שלא קיים את התנאי בגלל הכרח, הוא פטור. נימק זאת ה'שלחן ערוך': 'כי לא עלה על לב המוכר דבר זה הפלא בשעה שהתנה'. אולם בנוגע לשכירות קרקע, אפשר לפקפק ולחייב אף באונס, משום שייתכן שהעסקה נחשבת למכר לזמן, וכדברי הגמרא (בבא מציעא נו ע"ב): 'שכירות ליומה ממכר הוא'. אם השכירות הופכת למכר, הרי שכל מה שקורה לנכס לאחר המכירה פוגע בקונה אף באונס. אם כן, האולם שייך לבעל השמחה לצורך האירוע, וההפסד שנגרם מוטל עליו כי הוא אינו יכול לחזור בו. הרמ"א (חו"מ סי' שלד סעי' א) מביא מחלוקת ראשונים בנקודה זו: 'מי ששכר בית ומת בתוך הזמן, אין צריך לשלם אלא מה שדר בו, ומיהו יש חולקין'. טעמם של החולקים הוא כי שכירות נחשבת כמכר, ובעצם, יחידת הזמן נקנתה לגמרי לשוכר, ואף אם הוא נפטר - הוא מחויב בתשלום. הכרעת הרמ"א להלכה שאין השכירות כמכר, וממילא בעל השמחה פטור מתשלום. כמובן שאם יש לכך התייחסות בחוזה, היא גוברת על הדין, שכן הכלל אומר: 'בדבר שבממון תנאו קיים' (כתובות נו ע"א).

1. שו"ע, חו"מ סי' שלד סעי' א.

2. שו"ע, חו"מ סי' רכה סעי' ג.

א. 'מכת מדינה'

המשנה במסכת בבא מציעא (פ"ט מ"ו) פוטרת את החוכר קרקע מתשלום במצב שיש מכת מדינה: 'אכלה חגב, אם מכת מדינה מנכה לו מן חיכורו'. מכאן למד הרמ"א³ שבכל מצב שבו 'נפסד העניין לגמרי והוי מכת מדינה מנכה לו מהשכירות'. ובגמרא שם מתבאר שהמדד ל'מכת מדינה' היא פגיעה ברוב השדות. במקרה של מצב חירום, נראה כי ההנחיה מטעם פיקוד העורף לאסור התכנסות ציבורית נחשבת ל'מכת מדינה', שהרי כל בעלי האולמות חייבים להתחשב בהוראות אלו.⁴

ב. ביטול הזמנת הפרחים - חיוב 'גרמי'

בעל האולם דורש תשלום בעבור הפרחים משום שהודעת פיקוד העורף הגיעה רק לאחר שכבר הגיעו הפרחים לאולם, ולכן הוא נאלץ לזרוק אותם. הבסיס ההלכתי לטענה זו מצוי בדיני נזיקין. שם מבואר שאדם מתחייב על הוצאות שהוציאו לבקשתו מדין 'גרמי'. אף כאן, בעל האולם סמך על דברי בעל השמחה והזמין את הפרחים, ולבסוף הוא לא קיבל בעבורם תמורה. יש להשוות מקרה זה למקרה המובא ב'שלחן ערוך' (חו"מ סי' שלג סעי' ח):

אמר לאומן עשה לי דבר פלוני ואקחנו ועשהו ואינו רוצה לקחתו והוא דבר שאם לא יקחנו מיד, יפסיד, חייב.

מקור ההלכה מופיע בתשובת הרא"ש⁵. שם מפורש שהחיוב הוא מדין 'גרמי'.⁶ בדיני נזיקין לא מצאנו פטור מיוחד מחמת 'מכת מדינה', ולכן יש לדון במצב זה כבכל אונס.

3. רמ"א, חו"מ סי' שכא סעי' א.

4. המחנה אפרים, הל' שכירות סי' ז, הביא דעות שיש לחלק בין מכת מדינה הפוגעת בגוף החפץ, כגון בית שנשרף, לבין מצב שבו מכת מדינה פגעה באדם, כגון שיש מחלה מידבקת באותה העיר אשר גרמה לאדם לעזוב, ואין ביכולתו לממש את השכירות. לדבריו, במצב זה שהפגיעה באדם בלבד, אזי ההפסד מוטל על השוכר כי המשכיר טוען שהנכס שלו כשיר לשימוש, ומכת המדינה פגעה בשוכר. לפיכך, במצב חירום יתחלקו בעל האולם ובעל השמחה בדמי השכירות כי מכת המדינה פגעה הן באנשים שאסור להם להתכנס הן באולם שאינו מוכשר לשמחות היות שאין בו מרחב מוגן. אולם סברה זו נדחתה מן ההלכה בידי ה"ט, חו"מ סי' שלד ס"ק א, והסכים עמו הש"ך, שם סוף ס"ק ג, וקצות החושן סי' שכב. וכן פסק המנחת פתים, חו"מ, סי' שכא, והמנחת אשר, ח"ב סי' קכ.

5. שו"ת הרא"ש, סימן קד כלל ו.

6. הרא"ש, שם, הזכיר את הדין של פועל שביצע שליחותו ולא עלתה בידו, כגון הלכו חמרים ולא מצאו תבואה, שהדין הוא שמשלם להם את כל שכרם. ולכאורה שם החיוב אינו מדין 'גרמי', אלא מדין פועל שקנה את שכרו בעצם התחלת המלאכה. לכן כתב הפתחי שכירות, פרק ג, הערה יג, שהחיוב מדין פועל, ולכן כתב הסמ"ע, סי' שלג, ס"ק ל, שישלם לאומן את כל מה שפסק עמו, ולא רק את הנזק, וכמו כן שו"ת שואל ומשיב תניינא, סי' עב. אולם האחרונים פירשו את דברי הרא"ש מדין 'גרמי' כפשוט לשונו, עי' נתה"מ סי' שלג ס"ק טו ובקצוה"ח, סי' רז ס"ק ד; חזו"א, ב"ק סי' כג ס"ק לה; קובץ הישר והטוב, כרך ה, עמ' קיח.

ג. טענת אונס בחיוב 'גרמי'

כאמור, יש מקום לחייב את בעל השמחה בתשלום הפרחים מ'דינא דגרמי'. והנה עיקר חיוב 'גרמי', הסיק הש"ך⁷ שהוא קנס חכמים, ומסתבר שהם קנסו רק במזיד ולא באונס או בשוגג (שלא כדעת הרמב"ן ש'גרמי' חיובו מדיני אדם המזיק, החייב גם באונס). ולכאורה יש לפטור את בעל השמחה מטעם זה, אלא שאפשר להחשיב את הרגע שבעל האולם ביצע את ההזמנה לשעת גרימת הנזק, ובאותה יחידת זמן לא היה אונס. ואפשר שזו כוונת הרמ"א⁸ לחייב מדין 'גרמי' אף במקרה של אונס. דבריו מוסבים על מקרה שבו הנתבע לא הגיע לדיון וגרם להוצאות מיותרות של התובע. הרמ"א חייבו לשלם והוסיף:

ואף על פי שטען האב, וכן העידו עליו שמשי פראג שהיה **אונס** בדבר והוצרך להשתדל בהשתדלות הגרוש... מ"מ מידי הוצאות הבעל לא נפטר, **דלגבי דידיה**

לא מיקרי אונס אלא הוה כרוצה להציל עצמו בממון חבירו שחייב לשלם לו.

נראה שכוונתו היא שמאחר שהחיוב כבר **חל ברגע שהתובע יצא לדרך על סמך הבטחת הנתבע להגיע**, הרי שטענת האונס שקרה לאחר מכך אינה רלוונטית. התובע הוציא הוצאות, והנתבע חייב להחזיר אותן, ומעתה הנתבע מנסה לדאוג לעצמו על חשבון חברו. ואף שבעל ה'ישועות ישראל'⁹ פקפק בכך והסיק להלכה שבאונס גמור ודאי פטור, וכן נראה מתשובות 'חוות יאיר'¹⁰ מכל מקום עיקר טעמו¹¹ לחלוק על כך הוא שהחיוב נוצר מיד כשיצא התובע לדרך. לדבריו, זמן זה אינו מחייב משום שבשלב זה עדיין יכול היה הנתבע להגיע לדיון. עצם הזימון לדיון, אין בו משום נזק, משום שהנתבע לא אמר לתובע 'תוציא הוצאות בעבורי', ורק בסופו של התהליך התברר שההוצאות היו מיותרות ונוצר חיוב. בסוף, כאשר הנתבע לא הגיע לדיון, נוצר החיוב ובשעה זו היה אונס. אבל כאשר יש סיכום בין בעל האולם לבעל השמחה על הזמנת מוצר, יש לומר שאף ה'ישועות ישראל' יודה כי הזמן הקובע לעניין הנזק הוא זמן הזמנת המוצר, שהרי באותו רגע בעל האולם פעל בשליחות בעל השמחה להזמין את המוצר, ובאותו פרק זמן לא היה אונס. ואף המסקנה להלכה של 'ישועות ישראל' היא שמי שמוחזק בממון זוכה. לאור זאת, היות שבעל האולם מוחזק בדמי קדימה, הוא יכול לעכב לעצמו את עלות הפרחים מתוך המקדמה שכבר קיבל.

7. ש"ך לשו"ע, חו"מ סי' שפו סוף ס"ק ו.

8. כנסת הגדולה, חו"מ סי' יד בשם שו"ת הרמ"א סי' יב.

9. ס' ישועות ישראל, סי' יד, עין משפט ס"ק ז.

10. שו"ת חוות יאיר, סי' קסח, מובא בפת"ש, סי' שלג ס"ק ט"ו.

11. הוא כתב שיש לחלק בין מקרה זה לבין שליח להביא תרופה לחולה שהתרפא, שמקבל כל שכרו: 'התם נתחייב מיד בשכירות אבל הכא על גוף ההוצאות פטור, ואם בא, אלא שאם פשע ולא בא חייב למפרע שגרם לו היזק'.

ד. דמי קדימה

בעל האולם מחזיק בדמי הקדימה ויש בידו סכום מעבר להוצאות הפרחים. האם הוא יכול לעכב את כל דמי הקדימה?

יש לברר מהו הרעיון של דמי הקדימה, האם זהו תחילת תשלום או שמעבר לכך - כעין דמי רצינות שבכל אופן נשארים אצל המקבל. אם מדובר בתחילת התשלום, הרי מראש לא הייתה התחייבות לשעת חירום, ונמצא שעל בעל האולם להחזיר את המקדמה. אולם כבר הובאו (לעיל אות א) דעות שונות בנוגע למעמדה של שכירות קרקע, האם היא נחשבת למכר. הכרעת הרמ"א¹² שם היא שמי שמוחזק - זוכה. ואף הש"ך¹³ הסכים עמו והביא את דברי ה'תוספות' בבבא מציעא.¹⁴ הם כתבו שיש אומדנה שתשלום מראש הוא מוחלט ובלי תנאים. לדבריהם, השוכר מצדו מקנה לגמרי את התשלום ומוחל על זכותו אף במקרה של אונס. **למעשה**, היות שאין מדובר בסתם אונס, אלא במכת מדינה - **יש להחזיר גם את דמי הקדימה**, מאחר שיש לחלק בין אונס למכת מדינה. זאת בהתבסס על פסק הרמ"א¹⁵ שכאשר יש מכת מדינה, יש להחזיר גם כספים ששולמו מראש.

סיכום

בעל השמחה פטור מתשלום, הן על האולם הן על הפרחים. בעל האולם רשאי לעכב את דמי עלות הפרחים מתוך המקדמה שכבר שולמה לו.

12. רמ"א, חו"מ סי' שלד סעי' א.

13. ש"ך, לשו"ע סי' שלד ס"ק ב.

14. תוס', ב"מ עט ע"ב ד"ה אי.

15. רמ"א, חו"מ סי' שלד סעי' א.